

Dr. Milica Kacin Wohinz, ob osemdesetletnici

Ko smo pred desetimi leti ob življenjski obletnici počastili Milico Kacin Wohinz (s člankom Nevenke Troha tudi *Zgodovinski časopis* 54/2000, 277–284), je voščila in priznanje za njeno življenjsko delo spremljala želja, da bi tudi v novem obdobju svojega življenja, ohranila svojo ustvarjalno voljo in moč. Naše želje in upanja je, kot po desetih letih ugotavljamo, bogato uresničila z novimi knjigam, razpravami, članki, referati, razgovori v sredstvih javnega obveščanja, z vodenjem raziskovalnih nalog in še vsem drugim, kar tesno spremlja dnevno življenje zgodovinarja

take razsežnosti, kot ga predstavlja naša jubilentka. Desetletni beri, ki ima globoke korenine in temelje v predhodnem razdobju, naj bo posvečena naša pozornost.

Ni še nastopil čas, da bi bila vrednostna ocena vseh sestavin tistega, kar je ustvarila v minulih desetih letih, popolna in pravična. Vsak sestavni del je pravzaprav enakovreden in zasluži posebno pozorno omembo. A zaustavimo se le pri mejnikih in zato bomo najprej pomislili na vse, kar je ustvarjala, soustvarjala, vodila in predstavljala, sicer že od leta 1993 dalje, kot sopredsednica komisije, sestavljene iz vrst slovenskih in italijanskih zgodovinarjev in poznavalcev. Sedem let, do sredine leta 2000 je trajalo njeno delovanje, kot da bi število sedem tudi v tem primeru dokazovalo svoj simbolični pomen popolnosti. Odnos do naloge, ki ji jo je odmerila slovenska vlada in ki je bila v končni in avtorizirani obliki na slovenski strani objavljena jeseni leta 2001, kažejo besede Milice Kacin Wohinz v časopisnem pogovoru: »Za italijansko stran so bile, naravno, te teme edino 'vroče', zaradi njih je bila komisija sploh ustanovljena. Vendar smo z lahkoto dosegli pri italijanskih kolegih, da sežemo nazaj v zgodovino, v čas fašizma in vojne. Ne zato, da bi opravičili povojno nasilje zmagovalcev, temveč zato da bi ga razumeli« (Primorski dnevnik, 19. 10. 2003, št. 247). In še: »Na devetih plenarnih zasedanjih smo temeljito razpravljali tako, da smo soočali poglavja dveh nacionalnih zgodovin istega prostora, strpno in z razumevanjem smo poslušali drug drugega in iskali skupne interpretacije. Dolgo je trajalo in ni bilo lahko« (Primorski dnevnik, 23. 1. 2005, št. 19). Z občutkom zadovoljstva in s ponosom se Milica Kacin Wohinz še danes ozira na opravljeno nalogo, na sintetično besedilo, ki se pogosto ponatiskuje pri nas in pri Italijanah in se omenja v slovenski javnosti kot opomin in opozorilo v zvezi z njegovo objavo na svojevrstno ravnanje vlade slovenske zahodne sosedice.

Poročilo slovenskih in italijanskih zgodovinarjev je v nekaterih svojih delih povzetek življenjske raziskovalne teme Kacinove, to je politične zgodovine Slovencev v Italiji v razdobju med obema svetovnima vojnama 20. stoletja. Tej svoji še ne povsem preorani raziskovalni njeni je ostala in še ostaja zvesta, zavedajoč se prelomnosti časa ne le za zahodni del slovenskega narodnostnega ozemlja. Že raziskano nenehno pogloblja, odkriva neznano in manj znano, reinterpreтира in predstavlja domači in tuji javnosti. Z navajanjem samostojnih del naj ostanemo le pri poglavitnih mejnikih.

Po knjigi *Zgodovina Slovencev v Italiji 1880–2000*, ki je vsebinsko širša, kot bi bilo mogoč soditi po naslovu in sta jo izdala leta 2000 skupaj z Jožetom Pirjevcem ter je prevod dela, ki je izšlo leta 1998 v Benetkah, je pri Goriški Mohorjevi izšel leta 2004 v italijanskem jeziku izbor člankov z naslovom *Vivere al confine/Živeti ob meji* in podnaslovom *Sloveni e italiani negli anni 1918–1941/Slovinci in Italijani v letih 1918–1941*. V uvodu v knjigo, ki ga je napisal, ugledni italijanski zgodovinar, danes žal že pokojni Angelo Ara, je tudi poudarek, kako je knjiga koristna za razmislek, »da bi razumeli dramatično in grenko preteklost, da bi ustvarili skupno zgodovino večjezične dežele, tako zgodovino, ki ne sme zaobiti nobene izmed v to deželo vkoreninjenih jezikovnih in narodnostnih sestavin in tudi tako, čeravno to ni neposredna naloga zgodovinarjev, prispevati k uresničevanju boljše prihodnosti«. V tem uvodnem besedilu se zdi omembe vredna, tudi zaradi nenavadnosti, primerjava avtorjeve življenjske usode, usode človeka, ki pripada židovski skupnosti s slovenskim poreklom Kacinove, s Slovenci, ki so prav tako občutili manjšinskost v državni skupnosti, a so kljub pritiskom te skupnosti vzdržali pred asimilacijskimi nasiljem. Knjiga je med Italijani dosegla lep odmev, saj je zbrala gradivo, ki so ga sicer le nekateri poznavalci zgodovine deloma poznali po predhodnih prevodih v italijanskih zgodovinskih revijah.

Tretje samostojno delo Milice Kacinove obravnavanega desetletja je obsežna monografija *Primorski upor fašizmu 1920–1941* iz leta 2008. Knjigo je Milica Kacin Wohinz, katere delež z naslovom *Dvajsetletni primorski upor* je v knjigi obsežnejši, podpisala skupaj z Marto Verginella. Primorskemu antifašizmu se je Milica Kacinova posvečala že od začetka svoje znanstvene kariere. Leta 1990 je izšla njena monografija *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925–1935*. V knjigi iz leta 2008 je svojo pripovedovanje raztegnila do leta 1941 in nadaljevanje, se pravi obravnavo drugega tržaškega procesa, prepustila Marti Verginella. Knjiga iz leta 1990 je izšla v času, ko je nova slovenska demokracija začela spreminjati tudi pota slovenskega zgodovinopisja. Nenadoma je kot Herodotov ptič feniks vstalo tigrovsko gibanje, kot eden najbolj otipljivih rezultatov revizije slovenske zgodovine. O »zamolčanih« tigravicah je nastajala tudi prava poplava nekritičnih obravnav in izjav; tudi kot pomagalo obračunom dela nove demokratične politike s partizanskim uporom in totalitarizmom obdobja po drugi svetovni vojni. Opozorila Milice Kacin, v Senožečah, 1. junija 1991, naj nastajajoča mitologija o Tigru ne zamenja partizanske, so bila preslišana. Pojavili so se novi samozvani zgodovinarji primorskega antifašizma, ki še danes pisarijo, ne meneč se za obstoj

njenih temeljnih objav. Tak odnos dela slovenske javnosti doma in v zamejstvu je doživela in doživlja tudi knjiga Milice Kacin in Marte Verginella.

Četrta knjiga Kacinove je prevod v italijanščino njene doktorske naloge, ki je z naslovom *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921* izšla leta 1972. Prevod knjige je desetletja čakal na objavo, vse do leta 2010, da je Center za zgodovinsko in družbeno dokumentacijo iz Gradišča ob Soči/ Centro Isontino di Ricerca e Documentazione storica e Sociale »Leopoldo Gasparini« ob podpori Sklada, ki nosi ime po antifašistu Dorčeta Sardoču – bil je eden od informatorjev Milice Kacinive – izdal jezikovno posodobljeno besedilo in mu dal nekoliko zavajajoč naslov *Alle origini del fascismo di confine/K začetkom obmejnega fašizma* ter se je tako izvirni slovenski naslov znašel v podnaslovu *Gli sloveni della Venezia Giulia sotto l'occupazione italiana 1918–1921/Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921*. Knjiga, čeravno z veliko zamudo, odpira Italijanom pogled na razmere pri Slovencih v času italijanske vojaške okupacije, na čas, ki se je končal s podpisom rapalske pogodbe oziroma aktom aneksije 5. januarja 1921. Tudi za uvodničarja v tej knjigi je bil izbran eden izmed uglednih italijanskih zgodovinarjev sodobnega veka Enzo Colotti. Njegov uvod je potrditev dognanj Milice Kacinove, o kateri sodi, »da je med slovenskimi zgodovinarji njene generacije najbolj poznana italijanski javnosti na območju meje med Italijo in staro Jugoslavijo, danes demokratično republiko Slovenijo«. Knjiga poleg vsega drugega dokazuje, ugotavlja Colotti, kako zgodaj in pred Italijani, so se Slovenci lotili obravnav zgodovine ozemlja Julijske krajine. Lahko k temu dodamo, da je italijanska historiografija šele z nedavnimi objavami Angela Visintinija in Almeriga Apollonia ustvarila postavila temelje tudi za bodoče raziskave.

Med navedenimi knjigami prvega desetletja našega stoletja, ki jih je Kacinova podpisala kot avtorica oziroma soavtorica, pa so posajene razprave in članki, leksikalna gesla, predstavitveni nastopi, referati in druge oblike zgodovinarskega dela in njegovega stika z javnostjo. Pri vsem tem ostaja zvesta svojim življenjskim raziskovalnim problemom: Slovenci v Italiji med obema svetovnima vojnama, razmerja med njimi in večinskim narodom, odnosi med kraljevinama Italijo in Jugoslavijo. Kot poznavalka sožitvene problematike na slovenskem zahodu je nekajkrat vstopila tudi v razpravo o odnosih obeh držav do preteklosti, zlasti pri vprašanju nekakšnega pravega dejanja, ki naj bi ga Italija in Slovenija (tudi Hrvaška) opravili. Pri teh svojih posegih je bila odločna: »Ni opravičila za italijanske in slovenske državnike, ki bi poskušali simbolno pravo dejanje 'usmerjeno k dokončnemu zaprtju mučnega poglavja skupne zgodovine' opraviti brez upoštevanj izsledkov mešane zgodovinsko-kulturne komisije. Italijanski državi se zdi, kot vemo, da se je dovolj pokloniti trem simbolom nasilja v Julijski krajini« (*Primorski dnevnik*, 23. 1. 2005, št. 19). Razlog za tako odločnost je bil spregled Bazovice, »prve žrtve fašistične justice«, kot enem izmed simbolnih mest sprave.

Biografske skice znanstvenikov in znanstvenic se morda zaradi obzirnosti izogonejo zasebnostim, vendar so ta neločljivo in tesno vgrajena v razmišljanja in dejanja slehernega človeka. Zato bi bil pregled osemdesetih let v življenju Milice Kacin Wohinčeve nepopoln, ko ne bi omenili, da so odlomki iz njenega življenja

našli mesto tudi v slovenski književnosti v odličnem romanu, družinski kroniki *Saga o kovčku* (2003), ki ga je napisala njena sestra Nedeljka Pirjevec. Sestrina smrt leta 2003 je bila bridka, a hkrati vendar naravna sestavina desetletja Milice Kacin Wohinčeve, o katerem govorimo. Zgodbe o času, ki jih je pisala in še piše Milica Kacinova v zgodovinarski maniri, je sestra Nedeljka, ko je črpala tudi iz »majhnega lepenkastega kovčka za zaboji na podstrešju«, preoblikovala v literarno besedilo. Ustvarjalci slovenske literarne in strokovne besede, ki so doma ob »gluho šumeči« reki Idrijci, so zaznamovani z zgodovino. Kar nanizani so na njenih levih in desnih bregovih od letos umrlega pisatelja Jožeta Felca, na Reki rojenih sester Kacin, letošnjega slavljenca Cirila Kosmača s Slapa ob Idrijci, vse do na sotočju Soče in Idrijce rojenega, a še vedno krepko ustvarjalnega in letošnjega osemdesetletnika Saše Vuga. Kot, da bi Idrijca, ki se »mirno razliva od brega do brega in se sveti kakor zrcalo« (C. Kosmač), neprisiljeno a obenem vabeče zrcalila preteklost in čas, ki ga živimo.

Milici Kacin Wohinčevi iskreno želimo, da bi bil njen »otium cum dignitate« še vnaprej tako ustvarjalen kot doslej.

Branko Marušič